

lapjára, valamint az abból félhenger alakra kidomborított gömbövíre. (XI. tábla 20-ik ábra.)

A 15-ik. A kettős tekercesek mintázata, mely ugyanezen tálnak külső oldalalára vörösen festett, mire felül még helyenkint, központi félkör alakú bélyegdiszítések nyomattak. (XI. tábla 14-ik ábra.) Egy hasonló finum agyagból készített s vörösre festett edényfedő töredék domboru felületén a koncentrikus körgyűrű alakú ékítések cannelirozás-szerű kidolgozás által vannak feltüntetve.

Irland és Skótiában, továbbá menhirek kövein, ezen 14-ik számú ábra alatt bemutatott csiga tekeres alakú karczolatok gyakoriak (Lubok I—166-ik oldal.)

Egészen hasonló mintára festett finum nagy tál töredékeire is találtam, de ennek 4 centm. magas párkányt képező külső lapját nem dombor, hanem szöget képező gömböv szegélyzi.

Mindezen disztálak töredékeit a felső culturréteg ugyanazon egy helyén találtam. Az anyagok tán arra enged következtetni, hogy Tordos őslakói már ismerték és használták a szomszéd Batiz község határán találtató porcellán földet. Eme tágas tálaknak oldalfalai gömbövektől kezdve, picziny kerek alylapjokba szűkülnek, valamint a hasonló alakított finumabb anyagu vörös kis tálak oldalfalai is.

A 16-ik. Egy töröttségiért már csak 6 centm. magas, füles fazék forma durva agyag kis edény külső oldalán előforduló különböző karczolatok, melyek közt Schliemann 3273, 3295, 3292 stb. számú trojai leletein levő jegyekből is láthatni véseteket. (XI. tábla 19-ik ábrája. A 16, 17 és 18 számú ábrák pedig cserép edény darabok külső oldalaira vésettek.)

(Vége következik.)

Sophocles a magyar irodalomban.

(Vége.)

A műfordítástól általában, különösen pedig költői remek műfordításától ma már jó részt senki sem várja, hogy az az eredetinek úgy szólván photographiája legyen.

Nem várja pedig egyszerűen azért, mert teljes lehetetlen valamit úgy lefordítani, hogy az eredetit vonásról-vonásra követvén, az új alakban még is élvezhető legyen s ne üssön el a fordítás nyelvének szellemétől. Nincs ugyanis két nyelv, melynek szerkezete, szelleme egybevágó (congruens) volna!

Vagy le kell tehát mondani a fénykép hűségéről, vagy a fordítás nyelvén kell erőszakot tenni. Két rossz közül a kisebb-

bik választandó, s így nem marad más hátra, mint az eredetitől eltérni.

Ámde ez eltérés korlátozva van, és soha sem terjedhet annyira, hogy akár lényeges, jellemző vonásokat mellőzzön, akár idegenszerű dolgokat hozzon be.

Csiky fordítása, fájdalom, mindkét irányban gyakran vétkezik, mit az Antigone néhány helyén akarok bemutatni.

Az első jelenetben (prologus) Antigone és Ismene párbeszédében ez áll:

Nincs átok, szégyen, nincs bánat, nyomor, keserv.“

Jól tudom; hogy ez valódi locus vexatus, nem is akarom Dindorf *ἀτίσιμον*-ját (melyet minden eddigi kísérletnél szerencsésebbnek tartok) senkire tolni, azt sem követelem, hogy a páros kifejezést, mely itt oly jellemző, Csiky utánozza, de háttározottan hibáztatom, hogy a nyomor fogalmát ide becsémpészte, mi az egész darab szellemével, Antigonénak (Creon fia jegyesének!) helyzetével ellenmondásban áll.

A 9. versben azt kérdezteti Cs.: „Nem mondanád? Egészen helytelenül, mert Antigone jól tudja, hogy Ismene semmit sem tud a dolgról (18. v. *ἤδη καλῶς*). Lehetett volna talán így adni: Hallottad tán? vagy nem tudod stb.

A 10. vben „szégyennel“ (*κακά*) nem elég jellemző, mert abban, hogy Polynices temetetlen maradjon, nem a szégyen a fő, s Antigonet tettének véghez vitelére nem szégyenérzete bírja. Lehetne talán: csapással?

Nem igazolható a 19. v. *ἔξέπειπον*-ának „hivattalak“-kal való fordítása.

Nem csak hibás, de nézetem szerint izotlen a 21. vb. Creont „hajthatlan szívü“-nek nevezni. Sophocles igen tapintatosan itt éppen semmi jelzöt sem ad neki; csak alább a 30. verssorban nevezi finom gúnynyal *ἀγαθός*-nak.

A 41. vben a nyomatékos *ξυμπονήσεις καὶ ξυνεργάσει* el van mosva a „részes lenni tervemben“ kifejezéssel, ép úgy mint a következőben *κινδύνειμα* „vakmerő terv“-vel.

Az 51. vben teljesen el van mosva *πρὸς αὐτοφώρων ἀμεικρήτων*: „Bünéért önmagára mondvá büntetést.“

Az 59. vben *σκόπει δὲσφ κάκιστ' ὀλοῦμεθα* vonatkozik a 36. versben említett megköveztetés büntetésére, mi bizonyára, a szelid lelkületű Ismenének kivált, borzasztóbb sorsnak tűnik fel, mint övéinek felsorolt halála. Ezen jellemző vonatkozás a fordításban teljesen hiányzik.

A 69. vben *κλείσαιμι* nem „kérlek“, mi a valóságnak sem felel meg, hanem például: hivlak.

A 71. v. *ἀλλ' ἴσθ' ὁποῖά σοι δοκεῖ* tulságosan szabadon van fordítva: Maradj magadra hát.

A 74. v. *ὄσια πανουργήσασα*-ja is sokkal több mint: jó tett.

A 77. v. *ἀτιμάσασ' ἔχε* és a 78. v. *ἄτιμα ποιοῦμαι* meg enyhébbek mint az ide sehogy sem találó: gúnyold, gúnyolom.

A 79. vnek megfelelni akaró: Hogy vakmerően daczra hívjam a királyt — helyes értelemmel nem bir, mert daczra semmi esetre sem hívja, még ha saját daczos viseletével haragját és büntetését ki is hja. Azután az sem esetleges hogy Ismene azt mondja: *βία πολιτῶν ὄραν*.

A 80. v. *πρόχοιο*: ürügyül hozni, nem pedig mentésül. „A drága testvér sirját elkészíteni“ nem a legszerencsésebben van választva, laikus olvasó könnyen sirásásra gondolhatna.

Mennyire marad az eredeti mögött a 87 vers: *ἐάν μὴ πᾶσι κηρύξῃς τάδε* fordítása: „mint áruló szavad“!

Szükségtelen eltérés a parodos első versszakában: „S közelepsz megtörve a Dirke tükrén“ (*Διρκαίων ὑπὲρ ῥεέθρων μολοῦσα*).

Az anap. systemában „Ádáz Polynikes“ a viláért sem pótolja mit Sophocles elhagyott szavai: *νεικέων ἐξ ἀμφιλόγων* mondanak. Mig az utóbbiak a valóságos okot jelölik, addig az előbbi elítélő jelzöt ad Polynicesről a kar szájába, holott a nép véneinek kara nem csak sehol sem szól elítélőleg felőle, hanem feltűnően tartózkodik egy általában ítéletet mondani Pol. felett.

Az első ellenversszakról már sokat irtak, főleg a körül fordult meg a vita: vajjon *ἀντιπάλω δράκοντι* irandó-e, vagy *ἀντιπάλου δράκοντος*? és vajjon a sárkány alatt az argiv sereg értendő-e, vagy Thebae hadereje? Ily vitás kérdésben szabad keze van a műfordítónak, nem is azért szólalok fel, csak azt akarom megjegyezni, hogy: a) a 117. vers *σιὰς δ' ἐπέρ μελάθρων*-át még eddig soha senki sem vonatkoztatta a sas képében rajzolt Polynicesre (fen röpkedve az ormokon); és hogy b) ezen az egész első versszakon és ellenversszakon laikus, azaz a görög eredetit nem értő, olvasó sehogy sem bir eligazodni, mert Adrastus (és az argiv sereg), Polynices (a sas), a thebei sárkány (Csiky szerint) nem válnak külön az összefolyt képben. Megfontolandó még az is, hogy az „ormokon fen röpkedő“ sas Polynicesről (már t. i. a mint Csiky veszi) nem lehet mondani: „s futott még mielőtt vérünk' lakomára vehetné,“ mert ő nem futott el, hanem a csatatéren elesve ott maradt.

Jó lett volna megjegyezni, hogy ki az kit Zeus villáma lesújtott s a ki „lobogó üszökkel romlást lihegett.“ Így a mint fordítva van, magyarázó jegyzet nélkül teljesen érthetetlen.

Tessék megpróbálni — mint én tevém — s egy művelt férfiúval vagy hölgygyel, ki az eredetit nem ösmeri, elolvastatni, bizonyos vagyok benne hogy a parodost nem érti meg. Ugy látszik azonban mint ha Csiky sem értette volna meg az eredetit, legalább olyan idegen beletoldásokkal („a gonosz“ „s körül fogva a várfalakat“) bővítette a második versszakot, melyek annak egészen elütő értelmet adnak. A helyett el van mosva az a gyönyörű kép *ὅς τότε μαινομένα ξὲν ὄμα βραχέων ἐπέπνευε ῥηπαῖς ἐχθίστων ἀνέμων*, mit a „szilaj dühében fergetegül jöve“ gyengén pótol. — „De a sors leveré!“ Csiky cizméje, de a melyért köszönettel nem tartozunk.

Egészen hibás a következő hely:

„A hetes kapunál, hol a hét vezető
Hét ostromló vezért fogadott,
Zeus fegyvereket nyere áldozatul.
Csak az egy atya, egy anya két fia volt,
Ki a harcz közepett halált ada s vett;
Gerelyét közösen egymásba döfé
S elesett a közös diadalban.“

Ebből aztán süsse ki laikus olvasó hogy Thebaenek hét kapujánál az ostromló vezérek elestek s az elesett vezérek fegyverzetét kapta Zeus áldozatul, és hogy az egyik kapunál ez nem történhetett meg azért, mert az ellenséges testvérek egymást megölvén nem volt győző ki a fegyvert felajánlja.

Mit keres az utolsó anapacst. systemában: „Az isteni végzet örök parancsa szerint“? Hogy jön az, hogy az aggok kara önmagát nevezze »tisztas“-nek? Ily tapintatlanságot Sophocles nem követ el.

Az első epeisodionban legfeltűnőbbek ezek:

Mily prózai Creon ünneplés beszédének kezdete:

„Az istenek sok pusztító vihar után
Ismét békében őrzik városunk falát;“
szemben Sophocles gyönyörű képével a polgár háború hullámai-tól hányatott állam-hajójáról.

A 164—166 versekbe beleteszi szükségtelenül „Mint legméltóbbakat,“ s elhagyja a jellemző *θρόνων κρατή* szavakat.

El van mosva a valódi értelem ezekben (176. 177): *καὶ ὄν ἀρχαῖς τε καὶ νόμοισιν ἐπιβίβης γενῆ*.

„ — — — mig törvénytisztelet

és tettek nem mutatják igaz érdemét.“

A 191. vers (*Τοιοῖσδ' ἐγὼ νόμοισι τήνδ' ἀῖξω πόλιν*) megint jellemző vonásától van megfosztva ebben: „Törvényeimben ez lesz az irányadó“.

A 198. versből szükségtelenül kihagyta a nyomatókos τὸν ξύραιμον ταυδε és φρυγὸς κατελθόν szavakat, s helyettök felesleges szót szaporított: „Ki honára támadott, Hogy a hazát és a hazának istenit Tűzzel pusztítsa ki* és utóbb: „ki rabigát hozott, Hogy szolgaságba hajtsa a hon népeit.“

Semmivel sem indokolható Cs. eljárása, hogy a 211—214 vket megosztva, az első részét kérdésnek veszi. A 213. 214. v. egészen helytelen, mert felesleges és idegenszerű dolgokat csempész be, a lényegest pedig mellőzi.

„Hatalmad van reá, a törvényt te hozod,
Tarthatsz ítéletet élőkön s holtakon.“

A 248. versben jellemző a τίς ἀνδρῶν, mert Creon nem is sejtheti hogy nő szegte volna meg tilalmát.

Az őr szavaiban felesleges toldalékokkal bővelkedik a 252 vers: „Sem áruld el a merész gonosztevőt,“ míg előbb στίφος δὲ γῆ καὶ χέρος, ἀρρώξ· be kell hogy érjék egyszerűen evvel: „szilárdan állt a föld.“ Nagyon furesa dolog a „bárdcsapás“ is, mert sem δίκελλα nem jelent bárdot, sem általában bárddal nem végeznek földmunkát, hanem igen is kapával.

Indokolatlan szabadság az is, ha „πᾶσι θαῦμα δυσχερὲς παρῆν helyett „Nagy rémület fogott mindanynyiunkat el“ áll (254). Avagy alább (260—263):

„Egy őr vádolta másikat, s kevésbe mult,
Hogy nem kelénk ökölre; mérgünk nagy vala,
Mert mindnyájunk fejét terhelte ez a bűn,
Bár részét benne ctagadta mindenik.“

Hol maradtak: οἶδ' ὁ κωλίσιον παρῆν? κοῦδεὶς ἐναργίς?

De talán elég ebből ennyi is annak bebizonyítására, hogy Csiky a műfordító szabadságával nem ritkán visszaél és vagy egészen idegen vonásokat, mellékkörülményeket csempész be, vagy — mi még gyakoribb — lényeges vonásokat, jellemző, finom árnyalatokat indokolatlanul s a művészeti tökély rovására mellőz.

A többiekben utalom a szives olvasót Imre Sándornak bírálatára a Kisfaludy-Társaság Évlapjában¹⁾, az egyetlen beható bírálatra mely eddig megjelent, s mely noha a mű kéziratára vonatkozott, egészben véve a nyomtatott műről is áll.

Részemről Imre lelkiösmeretes és avatott bírálatát egész terjedelmében elfogadom, egyetlen egy, de lényeges, mondatnak kivételével. Az 55. lapon ugyanis cz áll: „Ily formán s czélszerű szóválogatás által azt eszközli, hogy alig találhatni, valamely tartalmas szót az eredetiben, melynek

¹⁾ A Kisfaludi-Társaság Évlapjai. Új folyam. XIV. kötet. Budapest, 1879. 54—61. lap.

ereje közvetve vagy közvetlen valamikép kifejezve vagy befoglalva nem volna.”

Én az Antigonét éppen e szempontból tüzetes vizsgálat és boncolás alá vettem (a többi darabokat csak futólag olvasva át, de összevetvén mindig az eredetivel) s ellenkezőleg éppen azt találtam, hogy igen sok helyen van az eredeti csonkítva, elmosva, jellemző árnyalataitól megfosztva.

A ki a görög tragikusokat behatóbb tanulmány tárgyává tette, jól tudja mily sokat mond a költő gyakran egy specialis szólam vagy fordulat — avagy kép megválasztásával. Igaz ugyan hogy a modern világ és a magyar nyelv ezek közül többet nem bír el, de azért több műgonddal többet sikerült volna megmenteni.

Csiky fordításában annyi a szépség, oly túlnyomó a sikerült fordítások száma, hogy tőle a tehetséget, hivatottságot csak rossz akarat tagadhatná meg. De más részről ugy az alaki (vers-technikai) mint a tartalmi téren az elhamarkodásnak, a műgond hiányosságának annyi és oly szembeötölő nyomaira találunk, hogy azt szó nélkül a legjobb akarral sem hagyhatom. Egyébiránt Csiky fordítása irodalmunkra határozott nyereség, mert egyetlen élvezhető magyar Sophocles.

Csiky fordításáról a következő ismertetéseket és bírálatokat olvastam:

a) Pe t z Vilmostól „Antigone“ és „Oedipus Kolonosban“ első kiadásairól az Egyetemes Philologiai Közlöny I. évfolyamának (1877). 126—128 lapjain; „A trachisi nők“ temesvári kiadásáról ugyanazon évfolyam 210—211 lapjain. A teljes Sophoclesről az Egyetemi Philologiai Közlöny IV. évfolyamának (1880) 257—268. lapjain.

b) Im re Sándortól a Kisfaludy Társaság Évlapjai XIV. kötetében (187^{8/9}) 54—61. lap.

c) Dr. Kont Ignácztól a Magyar Tanügy IX. évfolyam (1880) 34—52. lapjain.

d) (—) jegygyel ismertetés az Egyetértés 1880. évfolyamának 29. 42. számaiban, de a mely mindenről inkább beszél mint a fordításról.

Félreértések elkerülése végett kijelentem: hogy szándékosan mellőztem és mellőzöm mindenkor azon hosszabb v. rövidebb jelentéseket, melyeket napi lapjaink vagy folyóirataink a Vegyesek, Különfélék, Napi hírek, Irodalom stff. rovataikban hozni szoktak és Csiky fordításáról is hoztak. Ezek rendszeren — igen csekély kivétellel — pár percz művei, s ha nem éppen a kiadó által beküldött reclamok ugy az illető rovatvezetőnek vagy más spiritus familiarisnak (ki a dologhoz mit sem ért) szemé-

lyes hajlamtól vagy kedélyhangulattól függő fogalmazványai, minden érték nélkül. Tisztelet a kivételeknek, de ez a rendes.

Enynyit Sophocles magyar fordításairól, lássuk most a többi irodalmi termékeket u. m. nyelvtani, dramaturgiai fejtegetéseket, hirlapi cikkeket stb. melyek Magyarországon bármely nyelven vagy bárhol magyaroktól megjelentek.

A) Sophocles életéről és irodalmi működéséről irt Csiky Gergely a fordításához adott bevezetésben, mely az Egyetemes Philologiai Közlöny III. évfolyamának (1879) 409—420 lapjain is megjelent. Céljének teljesen megfelel, a menyinyiben szép nyelven, röviden a legfőbb eredményeket kellő tájékoztatásul adja; önálló tanulmány nem akar lenni, sem a forrásokat, sem az ide vágó irodalom alapvető műveit nem böngészte, hanem egy néhány könnyebben hozzáférhető, jeles művet használva adja a dolog lényegét. Található még rövid életrajz a következő helyeken: *Ladvoeat Historiari Dictionariuma Mindszenti Sámuel*től, VI k. 302 lap. — *Mokry B. Kézi-lexicon* IV. k. 122—125. l. — *Közhasznu Ismeretek Tára* XI. k. 30—31. l. — *Egyetemes magyar Encyclopaedia* XIII. k. 7—8 l. és *Téli*fi a *Családi Lapok* V. évf. 1856.

B) Nyelvtani kérdéssel egyedül *Hóman Ottó* tudori értekezése foglalkozik: de coniunctivi et optativi aoristi usu Sophocleo. *Göttingae*, 1870. 68 lap. Elismerést érdemlő gondos és alapos dolgozat.

C) Sophocles tropusait nagy gonddal és szép eredménynyel kutatta *Pecz Vilmos* a *Nyelvtudományi Közlemények* XIV. köt. 95—165. lap. 1877. (Rendszeres tárgyalása *Aeschylus* és *Sophocles* tropusainak különös tekintettel az aránytropusokra.), melyből német kivonatot közölt a *Zeitschrift für die oester-Gymnasien* 1877 évi 10. füzetében (Systemat. Darstellung der Proportionstropen bei Sophocles) 16. lap, magyar népszerű egybeállítás az *Egyetemes Philologiai Közlöny* II. évfolyamának 205—213. lapjain. (*Aeschylus* és *Sophocles* képei). A két elsőből külön lenyomatok is vannak.

D) Metrikai kérdéssel is csak egy foglalkozott nálunk, *Engelmann Gusztáv*: „De vario usu trimetri iambici in diverbiis tragoediarum Aeschyli et Sophoclis“ a besztercebányai kir. kath. főgymnasium értesítvényében az 187³/₄. tanévről 54. lap. Ismertette elismeréssel a *Zeitschrift f. oester. Gymnasien* 1876. évf. 139—140. lapjain *Schenkl*től. Nagy szorgalmat és beható tanulmányt tanusító szép dolgozat, melynek önállóságáról és a kérdés előbbre vitelének mértékéről azonban még nem ítéltetek, nem hasonlíthatván eddig össze az idevágó régiebb irodalommal, mely nincs kezemben.

Itt megemlíthető hogy Dörr Frigyes művét: *Der Reim bei den Griechen mit besonderer Berücksichtigung des Sophokles* Leipzig 1858, ismertette Télfí Iván a *Budapesti Szemle* 1858. évfolyama II. kötetének 422—423. lapján. Dörr úgy mint Télfí kissé túl lőnek.

E) Kritikai és exegetikai fejtegetéseket adtak.

Basz el Aurél *Sophokles Antigoneja* több helyének kritikai méltatása. *Egyetemes Philologiai Közlöny* 1877. 157—160 és 242—250 lapjain. Az irodalom ismeretéről, alapos készütségről és helyes ítéletről tanuskodó dolgozat. Vajha több követtőre találna! Fiatal alig végzett philologusaink számára is több babér teremne ezen a téren mint a nagy szavú, de üres tartalmú bírálatok és tárczacikkek mezején s az örökös kapkodásban, melylyel alig rázva le az iskola porát, már is minden íróhoz hozzá szólnak, melyeket nem hogy tanulmányozni, de még csak eredetiben átolvasni sem volt physikai idejük. *Exempla sunt odiosa!*

Gothard Ferdinand, *Textrecension des Kommos in Sophocles Philoctet* 1081—1169. mit eingehender Erörterung des Gedankenzusammenhanges. Az iglói ágost. hitv. gymn. programmjában 1860. Sem újat nem mond, sem önállóságot a felfogásban nem tanusít.

Schmidt Károly, *de locis aliquot Electrae Sophocleae*. A pozsonyi kir. kath. főgymn. 1857. évi programmjában (8. lap). Csak Hübl műve után ismerem: *System. geordnetes Verzeichniss* stb. 94. lap. Bartal 1867-re teszi, hibásan.

F) Aesthetikai és dramaturgiai fejtegetések, ide vágó tárczacikkek és tartalmi elbeszélések.

Gondol Dániel, *Sophocles színművei eszelekvény tekintetében*. *Kisfaludy-Társaság Évlapjai* IV. kötet (1844) 308—417 lapjain. Koszoruzott pályamű; elismeréssel szólnak róla az *Oesterreichische Blätter* 1847. 128—132 számai, melyből ismertést közöl a *Szépírodalmi Szemle* 1847. II. 87 lapján. Ma is haszonnal olvasható, gondos dolgozat.

Henszlmann Imre dr. A hellen tragoedia tekintettel a keresztény drámára. *Kisfaludy-Társaság Évlapjai* V. köt. (1846) 125—428 lap. Nem a hellen tragikusok tanulmányozásán közvetlenül alapuló, hanem másodrangu művekből meritett egyoldalú, elfogult dolgozat, mely főleg Schlegelék szavaira esküszik.

Szamosi János, *A női jellemek Sophocles tragoediáiban*. *Tanulmány-vázlat*. Az *acta reg. scient. Universitatis Claudiopolitanae anni 1874—5* első füzetében (67—88 lap) és abból külön lenyomatban (1875. Kolozsvár). Vázlat egy terjedelme-

sebb tanulmányból, melynek feladata a görög trag. trias fennmaradt drámái személyeinek jellemzését behatóan tárgyalni és méltatni. Ismertetése a „Figyelő“ 1875. évi 27. számában, 320—322 lapjain.

Dóczy Imre, Sophokles drámái jellemei. Népszerű felolvasás, közölve a Fővárosi lapok 1877. apr. 20—22, 90—92 számaiban. Általános bevezetés után tárgyalja Philoctetes, Oedipus, Deianira, Antigone jellemeit, melyek szerinte is ép oly típusok mint a görög szobrok. Nem keveset von el a dolgozat értékéből a felesleges áradozás.

Pottokár Péter, A családi életből Sophoklesnél. A soproni kath. főgymnasium értesítőnyében 187 $\frac{1}{2}$. évről (3—15. lap). Tárgyalja: a házassági élet, a szülők szeretete gyermekeik iránt, a gyermekek szeretete szülőik iránt, testvérszeretet, rokonság, tisztelet az öregség iránt, vendégszeretet, barátság, rovatok alatt a legnevezetesebb ethikai pontokat a családi életből. Figyelemre méltó dolgozat.

Malmosi Károly, Sophokles három thebai tragoediájáról. A Philologiai Közlöny I. 1871. évfoly. 67—82 lapjain. Azon helyes nézetet fejtegeti hogy a három tragoediában csak a tárgy függ össze, de trilogiát nem alkottak. Az idevágó irodalmat nem ismeri és nem használta. Meglepő hogy forrásul idézteknek Lübker Reallexikóna és Brockhaus Conversations-Lexikona! Főleg Kvičala után dolgozott. Gyenge munka.

Malmosi Károly, Oedipus király *aiθadia*-ja Dr. Berch után. Philologiai Közlöny, II. 1872. 308—318. lap. Figyelemre méltó és tanulságos dolgozat, még ha nem értünk is mindenben vele egyet.

Mészáros Nándor Oedipi filios impietate, filias pietate fuisse insignes docet Sophocles. Az országos középtanodai tanáregylet Közlönyének II. évfolyamában (1869. 133—155 lap).

Az Oedipus Coloneus előadása alkalmából (1878. jun 14.) megjelent egy tárczacikk (M) jegy alatt a Fővárosi lapok XV. évfoly. 1878. jun. 14. 136. számában, 668—669 lapon, mely rövid bevezetés után a görög dráma fejlődéséről, elbeszéli a darab tartalmát, felemlíti hogy a három thebai tragoedia trilogiát nem alkotott s úgy találja hogy „e dráma, vagy inkább e drámái apotheosis, melyet az agg Soph. szülőföldjének és szülőföldje isteneinek magasztalására alkotott. Nem a drámái cselekvény szövevénye és mesteri megoldása ez; hanem egy hymnusz gazdag retorikája és emelkedett lyraja.“ Egyes állításai ellen lehet kifogást tenni, de egészben véve helyes ismeretekről tanuskodik.

Könnyebb modoru, felületesebb és hiányosabb a Hon tárczacikke (1878. jun. 15. 144. szám) mely az Oedipus mondát beszéli el, majd a szinpad berendezéséről szól az előadás alatt, dicséri az előadást és az egyes szereplőket, Mendelssohn zenéjét, s végül szól a zene hatásáról az antik tragoediában.

Az „Egyetértés“ 1878. 164. sz. tárczája alig érdemel említést.

Fischer Lajos (budai születésű), Die Choëphoren des Aeschylus und die Elektren des Sophocles und Euripides. Separat-Abdruck aus dem XX. Jahresberichte der vereinigten Staatsmittelschulen zu Feldkirch. Innsbruck 1875. 48 lap. Szellemes és sok önállóságot tanúsító dolgozat oly témáról, melyet már sokan (péld. Schlegel AW. Gruppe stb.) tárgyaltak; kár hogy Euripidest illetőleg egészen cgyoldalú mert csak a hibákat látja.

Bartl Antal, Sophokles Elektra-ja. Az unghvári gymn. értesítvényében 185⁶/₇. (5 lap) és 185⁷/₈-ban (7 lap). Ismertetés Gauzer Jánostól a Tanodai lapok 1859. évfoly. 232 s köv. lapján. „Fő tárgya azt megmutatni: mennyiben felelt meg a nagy költő feladatának, és micsoda eszközökkel él, hogy Klytaimnestrának Orestes fia általi megöletését indokolhassa.“ Hibás nyelven, nehézkés és dagályos iránylyal van írva. Alapjában helyes, de kivitelében hiányos dolgozat.

Lipp Vilmos, Electra és Hamlet. Tanulmány. A szombathelyi főgymn. értesítőjében 187¹/₂. évről (3—13 lap) és csekély változtatással a Figyelő 1872. évfoly. 452—455 és 464—467. lapjain. Összehasonlítja Sophocles Electra című tragoediáját Shakespeare Hamlet-jével. A hasonlítás csak a felszinen marad s nem bocsátkozik eléggé be az egész és lényeges különbséget okozó viszonyok, nézetek fejtegetésébe. Egészben véve azonban a dolgozat figyelemre méltó.

Antigonenak ismételt előadása Csiky fordításában s a darabnak önmagában rejlő nagy szépségei élénk mozgalmat keltettek politikai és szépirodalmi napi lapjaink tárczáiban. Fájdalom csak itt, hol a könnyedén s legtöbbször könnyelműen oda vetett sorok minden maradandó becs nélkül szükölködnek.

Elöttem a következők ismeretesek:

Babics Kálmán, Antigoneról. Bünös-e Antigone vagy ártatlan? Fő-városi lapok 1877. 53. szám. Alapjában és kivitelében teljesen elhibázott dolgozat. Egyes versek hibás fordítása és még hibásabb felfogása következtében Antigonében nemzettségére, ősi nemességére büszke, a daczoskodásból virtust csináló mokra leányt alkot, ki Creonnál gögösebb, daczosabb, bünösebb. Bele keveri Kisfaludy Irenejét, Agnes asszonyt sőt még a Katekizmust is.

Brankovics György, Antigone első előadása 2240 év előtt. A „Közvélemény“ irodalmi mellékletében, 1879. 3. szám ismeretlen előttem s csak Szinnyei után említem

Csiky Gergely. Antigone. Tanulmány. Hölgyfutár, (Magyar Polgár melléklete) 1877. 5—7. számaiban. A legjobb mi magyarul Antigonéről megjelent. Figyelmes és gondolkodó olvasást kíván s az eredetivel való folytonos egybevetést, mert a szerző néhol merész, néholaz eredetit félreértette.

Czenger János. Antigone jelleme. Debreczeni Ellenőr, 1876. 125. 135. 136. számaiban. Csak Szinnyei és Bartal jegyzéke után ismerem.

Hoffer Endre, Sophocles Antigonéja. Szegedi Híradó, 1876. 65—69. számaiban. Gyenge dolgozat.

Molnár Albert. A tragikai bűnről. Fővárosi lapok, 1877. 62. sz. Babicsnak írt válasz, mely közvetíteni akar a Weisse-féle ártatlansági és Babics-féle bűnösségi elmélet közt. Főhibája, hogy mindent összekever, antikot és modernt.

Nem hagyhatom itt megrovás nélkül azon nálunk is mind inkább és inkább terjedő hibás eljárást, mely szerint modern dramaturgiai és aesthetikai elvekhez és szabályokhoz mérjük a régi görög tragoediákat. Ne feledjük hogy Aristoteles Poeticája (pedig ez sem szent írás) a gazdag görög tragoedia-irodalom abstractioja, mely tehát ép ugy később lett, mint a nyelvtan később lett a nyelvnél és irodalomnál. Már ha Aristoteles költészettana sem lehet feltétlen mértéke a régi tragoediáknak, hogyan lehetne az bármely újabb aesthetikus, hívják bár Vischernek, Carriernek, Freytagnak stb. Egyedül önmagukból, beható tanulmányozásukból s egymás közti összehasonlításukból tanulhatjuk megérteni és felfogni.

Silberstein Adolf. Antigone. Sophokles szomorujátéka. „Magyarország és Nagyvilág“, 1876. 23. szám. Magasztaló bevezetés után áttér a végzet tárgyalására s hevesen kikel „Schlegel a jó katolikus“-tól megállapított theologikus felfogás ellen. Azt állítja hogy a görög fatum látszólag egyenes ellentétben áll a keresztyén gondviselés fogalmával, melyre ugy mint a keresztyénségre, főleg catholicismusra frivol érzeket csinál, elferdítvén azt. A görög fatum szerinte a világ-folyásában levő törvény, a természet törvénye. Ugy találja, „hogy a fatum a görög tragikumra nézve egészen mellékes dolog. Görög eszme lévén, valamint sok más, ugy ez is bele van szöve a görög drámába.“ A görög dramaturgiának fő ereje az ő politikai irányában van, Silberstein szerint. Ki tehát az ő tragikusokat érteni, élvezni s hasznukat venni akarja, az mélyedjen bele a nagy görög állameszme szellemébe.

„Antigone (e szerint azaz Silberstein szerint) nem egyéb mint az autokratizmus és demokraczia harcza, a legszebben dramatiszálva“. „Antigone, a darab hősnője, tullép a nőiesség keretén — Ismene, a valódi nőalak — hogy egy zsarnoki tilalmat ad absurdum vigyen. Antigone képviseli a törhetlen lelkiismeretesség elvét, mely a tyrannus hatalmától, a börtöntől s a haláltól se riad vissza.“ „Antigone a kényuralom tragoediaja, az uralomvágy szomorujátéka.“ Silberstein szerint még nem irtak eleget Antigonéről, mert a földolgra, a politikai szellemre nem figyeltek.

Silbersteinnak van fentartva hogy Antigonéból Szaszuljevics Verat, nihilista martyrnőt csináljon s ugy kiforgassa Sophoclest mint a hogy kiforgatta Aristoteles költészettanát!

Télfy Iván, Sophokles Antigonéja. Életképek 1876. 1. szám. Tartalmi elbeszélés saját fordításának mutatványaiival melyek bár — mint előre várható — hüek és pontosak, de nehézkesek, prózaiak sőt néhol magyartalanok. Majd méltatja a színészek játékát, helyes észrevételeket tesz Csiky fordítására s végül ajánlja, hogy három felvonásra osztassék, mert „nagy előítélet hogy az ó-kori görög tragoediákban nem voltak ilyen, bár nagyon rövid szünetek, s hogy a függöny nem takarta el ilyenkor a szinpadot. Következtet erre főleg Aeschylus Eumenidák és Sophocles Ajax czimü darabjaiból, hol hely változás van, továbbá „hogy a görögöknek a szinpadi függönyre külön nevek is volt, u. m. peripetasma, avlaea, katablema.“

Télfy Iván. Antigone alapeszméje. Életképek, 1876. 2. szám. „Két elvnek egymás elleni küzdelmében az egyiknek diadala, a másiknak pedig bukása állittatik elénk. Antigone jellemében a testvéri kötelmet, nem pedig a szenvedélyt személyesíti a költő. Creon az állam, de korlátlan, despotikus állam elvét képviseli. E tételek fejtegetése után „nem ichtja alá azok véleményét, kik e tragoediában a testvéri és polgári kötellem összeütkezését látják, mert a polgári törvény is parancsolta a holtak eltemetését. Creon arra hivatkozott ugyan hogy a hazaárulót nem szabad eltemetni; de nagy kérdés, vajjon Polyn. a ki csak királyi jogát akarta visszanyerni, hazaáruló volt-e? Vajjon hazája, vagy inkább a jogbitorló Eteokles ellen vezet-e hadseregét? Antigone is küzdött tehát a polgári törvény mellett, de ama polgári törvény mellett mely a testvériszeretettel, a természet törvényeivel volt összhangzatban, s melyet a görög vallás is szentesített, mert azt is isteninek tartotta. S éppen azért alaptalanul állittják némelyek, hogy tragoediánk a vallási és polgári törvény közötti harc tragoediája.“

E czikk ellen is több kifogást tehetni.

Vadnai Károly, Sophokles és Antigonéja „Pesti Napló“ 1876. 118. 120. 121. számainak tárczájában. Ugyancsak Vadnai Károlytól van a tartalomjegyzék állítása szerint két czikk a „Fővárosi lapok“ 1876. évfolyamában. Az egyik (K.) jeggyel a 121. számban: Sophokles Antigonéja; a másik (V. K.) jeggyel a 123. számban: Antigone előadása május 28.) Ha az ember a három cikket olvassa alig hiheti el, hogy ugyanazon egyén írta. Másod-, harmadrendű művekből s nem a főforrásokból merítvén, sok téves nézet, ferde felfogás vegyül a helyes és egészséges nézetek közé. A Pesti Napló tárczája egészen vége jobb.

Nincs mit mondjak az „Ellenőr“ tárczacikkéről az 1876. 146. számban: Sophocles tragoediája Antigone, mely a közönséges tárczacikkek niveauján nem emelkedik felül.

Tartalmi elbeszélések még a következők:

Molnár Jánostól, Magyar könyv-ház. V. Szakasz. Pest 1793. 280—289. lap. Ulisses alatt elbeszéli részletesen Philoctetes tartalmát. Kár a reá fordított időért.

Télfy Iván fordítási mutatóványokkal élénkítve elbeszélte hat dráma tartalmát a Családi lapok 1856 és 1857 évfolyamaiban, u. m. 1. Ajax 1856, I, 557—563. 1. 2. Oedipus király 1857, I 29—33. 1. 3. Oedipus Kolonban (sic!) 1857. I. 45—48. 1. 4. Antigone 1857. I. 172—174. 1. 5. Electra 1857. II. 11—13 1. 6. Trachiniai nők (sic!) 1857. II. 39—41. lap.

Az elbeszélés hűsége, elevevége alig hagynak kívánni valót, de a mutatóványul szolgáló fordítás nehézkes, prózai sőt gyakran magyartalan.

Meg kell emlékezni még a magyar sz. korona területén megjelent más ajku fordításokról és dolgozatokról, a mennyiben tudomásomra jutottak.

Sophocles Oedipus als Herrscher. Uebersetzt von L. Petz Pest, 1830. fordítás és végül rövid magyarázat (255—258. lap.) A mennyiben rövid idő alatt az egri érseki könyvtárban egyes helyeit az eredetivel összevettem s olvastattam, jobban kiadatlan maradhatott volna.

Schneider Joh. Im. Dr. Uebersetzung der Chorlieder des Sophokleischen Trauerspiels Antigone. Ein neuer Versuch nach deutscher Dichtungsart. A besztercezi ág. hitv. gymnasium programjában 1863. 20 lap A német irodalom Thudichum, Donner és Minckwitz fordításaiban elég döntő bizonyítékokkal bír arra, hogy az ilyen egészen modern zamatu és rimes verselésék fölöslegesek. Különben a fordítás elég hű és szabatos, a verselés könnyű.

mét Soph. különbözőleg festi a három darabban). Az eszéki főgymnas. 1864. évi programmjában. (Hübl szerint 13 lapra terjed. System. geord. Verzeichniss stb. 95. lap.)

Kostič Josep. Sofokle je razno oznacio Kreontau dramah *Oidipous tyrannos, Oidipous epì Kolonai, Antigone*. (Creon jellemei Mai xner Franjo. O Sofoklovich značajih u. Antigoni. (A jellemei Soph. Antigonejében). A zágrábi gymn. programmjá 1866-ból, 8 lap. 4 rét.

Mejsnar Ignác. Vyznam a rozsah choru, prevod rozprava, metricka a vyklad Sloky v. Sofokleove Philoktetu v. 391—401. (A kar tartalma, terjedelme, fordítása, metrikai tárgyalása és Philoktetes 391—401. verseinek értelmezése). A besztercebányai gymnasium programmjá 1861. évről L. Hübl. Syst. geord. Verz. 95 lap. és Bartal 75. lap.

Senekovič Sophocles Electra. Plan der Tragoedie und Charakter der Electra. Südslavisch. Warasdin gymn. progr. 1866. Hübl. System. geord. Verzeichn. 94 lap.

Sojek Ernest. Sophokleisches. (Kritikai észrevételek Electra és Ajax némely helyéhez) A vinkovce-i gymnasium programmjá, Zágráb 1871. 12 lap.

Tély I. *Ο ἐπιταφιασμός τοῦ Σοφοκλέους. Καιροί* című atheni folyóiratban 1873. 65. szám.

Tély (?) *Ἡ διδασκαλία τῆς Ἀντιγονῆς ἐν Βουδαπέστη* Klio című lapban 1876.

Mindkettőt Bartal után közlöm: Egyetem. Philolog. Közlöny 1879. 350. lap.

Végül meg kell jegyezmem, hogy Dr. Kont Ignác urtól vett értesítés szerint Finkeitől Oedipus a király fordítása is megjelent 1866-ban, melyből Kont mutatványokat közölt a Magyar Tanügy IX. (1880.) évfolyamának I. füzetében Csiky fordításának is mertetése alkalmából, s részemről kénytelen vagyok a mea culpa elmondani: hogy bár ezen ismertetést megjelenés után azonnal átnéztem, az említett adat figyelmemet mégis elkerülte. A mi Finkei Oedipus királyát illeti, avval aligha nem valami történet, hogy mindazon példányokból melyeket látni alkalmam volt (megam is hirok egyet) ez az ötödik füzetet tevő darab hiányzik s megjelenéséről sehol a legkisebb adatot sem találtam volt eddig. Dr. Kont urnak szives köszönetemet!

Még egyet! Nem csak szivesen fogadok minden felvilágosítást az itt netalán fel nem említett adatok felől, hanem egyenesen kérem is ügyfeleimet s az érdeklődőket: sziveskedjenek minden bármily csekély adatot velem közölni, s ha lehet használatra rövid időre megküldeni.

Eszamosi János.